

REFERATE GENERALE

ASPECTE ETICO-MORALE ALE ACTIVITĂȚII MEDICALE
ETHICO-MORAL AND BIOETHICAL ISSUES

Gheorghe BACIU

profesor universitar

Rezumat

Lucrarea include informații din literatura universală cu privire la problemele etico-morale și bioetică, direcție științifică prioritară pentru multe specialități (medicină, jurisprudență, filozofie, sociologie, etc.) și reprezentanții societății publice. Se analizează evoluția dreptului omului la diferite etape de dezvoltare, se evidențiază valoarea moralității și aspectele deontologice în activitatea lucrătorilor medicali, relația dintre medic și pacient, medic și rudele bolnavului în contextul tradițiilor seculare și cerințelor legislațiilor contemporane. Se abordează pozițiile unor autori cu privire la legile morale, juridice și comportamentul lucrătorilor medicali în anumite situații complicate ale activității profesionale, inclusiv și problemele legate de transplantologie sau eutanasiu.

Summary

Ethico-moral and bioethical issues represent one of the main directions for many specialties (medicine, jurisprudence, philosophy, sociology etc.) and for society representatives as well. The article includes information related to these issues from different sources of universal literature. Peoples rights' evolution during different stages of development is analyzed. Ethical values and deontological aspects of doctor' activities are mentioned. Medic-patient and medic-patient's relatives relationships are estimated in the context of traditions and modern laws requirements. Different authors' opinions on ethical laws, medical law and physician's behavior in various situations are presented. Transplant and euthanasia issues are discussed.

Introducere

Actualmente dezvoltarea medicinei moderne se caracterizează printr-o atenție sporită față de problemele ei etico-morale, bazate pe drepturile inalienabile ale omului. Multe dintre aceste aspecte au fost deja reflectate în literatură. Astfel, Gh. Scripcaru [15] menționează că încă din antichitate, drepturile omului au fost concepute ca drepturi naturale, inclusiv îndatoririle și responsabilitățile ce revin omului prin însăși natura sa de ființă, creată după un model divin.

În concepția lui Hippocrates, idealul spre care trebuie să tindă medicul, este medicul-înțelept. El considera că totul, ce se referă la înțelepciune, e valabil și pentru medicină, cum ar fi: bunul simț, onestitatea, simplitatea îmbrăcăminte, stima pentru cei din jur, încrederea, cunoștințele vaste, detestarea banilor. Hippocrates aprecia înalt îndatorirea medicului față de bolnav: „Îmi voi petrece viața și îmi voi îndeplini meșteșugul în nevinovăție și curățenie. În orice casă aș intra, voi intra spre folosul bolnavului”.

Medicina, care are drept sarcină ocrotirea sănătății omului, se întregeste cu disciplinele care îi garantează libertatea de manifestare și afirmare (științele juridice și etica). Orice act medical presupune un dialog în urma căruia asistența medicală sau medicul desăvârșesc procesul cunoașterii. Medicina și sănătatea sunt două noțiuni reciproc legate, care stau la baza aprecierii valorii vieții fiecărui om în parte. În India, din

timpurile străvechi se cerea ca cel care îngrijește bolnavul să fie bun la suflet, lipsit de falsă pudoare, voinic și atent.

Este bine cunoscut că etica, morala și deontologia formează principalele aspecte etico-deontologice ale activității medicale. *Etica* (ethos = moravuri) studiază categoriile și principiile morale, normele de conduită, precum și conținutul de interconectare al acestora în viață. *Morala* – reflectă modul de aplicare a principiilor etice în viața cotidiană care poate fi definită și ca „știința binelui și a datoriei” umane. *Deontologia* (deon = ceea ce trebuie, logos = știință) – studiază obligațiunile și reglementările activității profesionale, inclusiv al medicilor. Pentru medic, conținutul principiului etic înseamnă „nu dăuna” bolnavului.

Cunoașterea bazelor deontologiei, însușirea ei de către medici este, de asemenea, o condiție importantă pentru lichidarea laturilor negative ale activității medicale. De altfel, medicina nu poate fi concepută fără respectarea principiilor eticii și deontologiei, iar deontologia medicală sau morala profesiei medicale au un pregnant caracter aplicativ. Nu ocazional deontologia medicală se definește ca totalitatea normelor morale specifice, care guvernează relațiile profesionale și sociale ale medicinei.

În această ordine de idei, se evidențiază poziția medicului Albert Schweitzer (1875–1965), laureat al premiului Nobel pentru pace din 1952, care definea: „Etica înseamnă respectul oricărei vieți. Prin intermediul acestui respect universal intrăm în contact cu lumea, suntem în armonie cu legile ei. Un

atare principiu ne poate conduce spre un umanism profund și universal, care trebuie să fie elementul dominant în lumea contemporană”. [10]

Nu se poate nega faptul, că aptitudinile și drepturile pur omenești se supun influenței în procesul formării lor mediului social. Calitatea acestor drepturi în intelectul etic depinde de condițiile concrete ale educației, „de selecția socială”, de ceea ce este mai valoros în complexul ambianței sociale date. Pentru a înțelege comportamentul omului, trebuie să răspundem la multe întrebări care rămân neclare.

Etica are un caracter aplicativ materializat în elaborarea și recomandarea unor soluții științifice, pentru soluționarea optimă a problemelor morale. Morala, însă, este o formă a conștiinței sociale, care reflectă și fixează în principii, norme, reguli, cerințele de comportare privind raporturile dintre indivizi și dintre individ și colectivitate (națiune, societate, familie). Normele de comportament moral nu sunt cuprinse în articole de lege, ele constituie cerințe de conduită.

În societate este răspândită părerea de identitate între termenul etic și moral. Unii autori consideră că ambii termeni au aceeași semnificații și că folosirea termenului etic răspunde singur asupra voinței de a evita toate conotațiile, al cărui purtător mai mult de jumătate de secol este termenul morală. În această privință, Sebastian Nicolau [12] este de părere că „acești termeni nu sunt sinonimi: în timp ce morala poate fi definită ca un ansamblu de reguli de conduită, etica are mai curând să fie o știință a lucrurilor/opțiunilor morale. În timp ce morala este exprimată în modul imperativ, știința este exprimată la modul indicativ. În timp ce prima este normativă, cea de-a doua este explicativă”.

Autorul consideră că etica trebuie să fie definită ca un proces al cercetării individuale sau colective a principiilor morale care pot fi acceptate în anumite situații specifice, în particular în medicină sau în biotehnologie. Etica științelor vieții include în prezent trei domenii distincte: etica clinică, etica cercetării și etica socială.

Aceste trei domenii, în viziunea lui S. Nicolau, au o importanță particulară în funcție de evoluția medicinei și tehnicilor biologice. În consecință, cele trei tipuri de norme se completează și se superdozău în modul următor: legea, impunând un cadru general aplicabil mai mult practicianului decât pacientului; regula deontologică, impunând un ansamblu de norme juridice specifice profesiei, aplicabile doar medicului; conștiința profesională, un fel de morală proprie medicilor și sancționată o dată prin profesie și apoi prin remușcările practicului față de el însuși.

În acest context, etica socială poate fi considerată ca un proces ambiguu ținând atât de morala colectivă, cât și de reflectarea etică. Etica socială conduce în mod necesar la stabilirea normelor care constituie reflectarea unui tip de societate la un moment dat.

După S. Nicolau [11], etica științelor vieții este un proces (procedeu) intelectual, un mod de sensibilizare personală și colectivă și o manieră a realității care implică o metodă. Nu ocazional, ambiguitatea procesului etic ieșit din maieutică și normativitate se regăsește în egală măsură în modul de funcționare al centrelor etice, comitetelor și grupurilor de cercetare. Unele persoane îi refuză eticii orice caracter științific: se neagă posibilitatea demersului organizat; se exclude că este un mod de artă colectivă; reflexiunea etică adesea este asimilată unui

mod de gândire în loc de a fi înțeleasă ca rezultat al unei metode clare. Uneori se vehiculează ideea că etica este foarte legată cu opinia individului de raliere la o metodă critică, ceea ce este complet inexact.

E. Popușoi și C. Ețco [13] consideră că în determinarea conținutului eticii medicale trebuie să se țină cont de totalitatea aspectelor medicale, de conținutul și rolul medicinei în societate. Însăși problematica eticii medicale în viziunea autorilor, poate fi analizată din mai multe aspecte, evidențiindu-se: etica medicală; etica medicului și deontologia medicală, care permit în ansamblu structurarea eticii medicale ca disciplină științifică. Susținem ideea autorilor, că este greu de imaginat că normele etico-morale, principiile și cerințele deontologice ar exista aparte, fără a fi împletite în relațiile complexe ale medicului cu pacientul, cu familia și rudele acestora, cu colegii, profesorii. Este puțin probabil contactul sufletesc în timpul tratamentului de care depinde înțelegerea mecanismelor fine ale maladiei, diagnosticului, conduitei bolnavului fără delicatețea medicului, în lipsa atenției din partea lui, solitudinii, abnegației și sentimentului său înalt de datorie cetățenească.

Mioara Mincu [10] arată că disciplinele care au ca obiect ocrotirea și îngrijirea omului sub raportul sănătății sale biopsiho-sociale reprezintă a treia categorie a științelor umaniste, alături de disciplinele explicative (anatomie, psihologie, fiziologie, sociologie, antropologie) și alături de disciplinele formative servite de specialiști educatori, profesori, pedagogi, cărora li se adaugă familia, instituțiile de cultură, mass-media, etc. Etica este știința normelor morale, exprimă nu numai comandamentele societății în care este elaborată, ci și tendința omului către valorile morale, cum ar fi binele, cinstea, omenia, datoria, fericirea etc. Aceste valori morale reprezintă specificul umanului din fiecare și fără acestea omul ar recădea în animalitate, așa cum observăm în cazurile de infraționalitate gravă (violuri, crime etc.), când omul devine „*hominis lupus*”.

Elena Iuri-Apostol [8] arată, că în practica pediatrică problemele deontologiei medicale ocupă un loc aparte. Acest fapt este determinat de anumite particularități în lucrul cu copilul, în psihicul și comportamentul lui, care este diferit atât de cel al adultului, cât și în diferite grupe de vârstă a copiilor, precum și din considerentele că copiii sunt viitorul societății și necesită o atitudine cu totul deosebită pentru a li se asigura o dezvoltare armonioasă și bunăstare fizică, mentală și morală. Un specific al deontologiei în pediatrie, susține autoarea, este existența triunghiului de interacțiune: medic-copil, medic-părinte, copil-părinte. Un imperativ etic al deontologiei în pediatrie este respectarea dreptului părintelui de a face o alegere după o informare respectivă, a-i arăta că copilul lui este tratat într-un fel, care oferă maximum de folos și beneficii și minimum daune. O nouă noțiune în deontologia medicală frecvent întâlnită în literatura străină și în activitatea medicului-pediatru este „*informed consent*” – acordul, consimțământul părintelui la tratament, dat după o informare adecvată prezentată de medici.

Dreptul părintelui de a alege determină uneori apariția unor neconcordanțe cu decizia medicală în interesul copilului. O altă problemă etică apărută în fața medicilor și părinților este determinată de noile realizări tehnologice în medicină, care permit posibilitatea prelungirii vieții copiilor cu patologii grave incompatibile cu viața. De cele mai multe ori, problema inițierii, continuării sau refuzului reanimării apare în secțiile

de terapie intensivă. Acest aspectul al problemei este valabil și pentru bolnavii incurabili în etate [16].

În majoritatea țărilor există Comisii, Comitete și Asociații pentru probleme etice, iar dezvoltarea transplantologiei creează noi probleme etico-morale extrem de delicate. Se discută posibilitatea folosirii anencefalilor ca sursă de organe, deoarece studiile efectuate conving demonstrativ că structurile cerebrale ale unui anencefal sunt complet lipsite de vreun semn cât de primitiv de funcționare și, deci, nu este o personalitate. Comitetele etice se ocupă cu protecția copiilor-donori de măduvă hematopoietică, cerând un control riguros și asigurarea bunăstării copilului până și după transplant, enumerarea riscurilor, gradului de rudenie cu recipientul. Uneori între progresul în medicină și principiile etice se creează stări conflictuale paradoxale de tipul „cerc vicios”.

Unii autori [1] consideră că relația dintre drepturile omului și morala medicală s-a făcut de la totalitatea riscului de la natură sau societate la indemnizarea lor actuală și la instituționalizarea acestuia ca o expresie a solidarității sociale față de alias-ul existenței. Paralel, evoluția s-a făcut de la puterile sacerdotale ale medicului la garanțiile de libertate și independență a bolnavului și implicit a răspunderii medicului care nu mai poate fi privit ca un ghicitor sau demiurg, de la paradigma încrederii nelimitate a bolnavului pe aceeași măsură a conștiinței medicului la consimțământul liber și plasat „între discreția liniștită și lămurirea excesivă”. În acest mod, bioetica și etica medicală se plasează între individualismul drepturilor omului și universalitatea lor, promovând permanent nevoia minimalizării riscurilor și maximalizării beneficiilor pentru om.

Bioetica, ca direcție de cercetare, a fost propusă în 1969 de către V. R. Potter, apreciată inițial drept etică biomedicală, limitând totodată conținutul ei în aspectul relațiilor „medic-pacient” sau adesea, termenul era înlocuit cu termenul „etica medicală”. Ulterior bioetica a căpătat o interpretare mai amplă, ce includea diverse forme de activități cu caracter medical și social, legate de sistemul ocrotirii sănătății, precum și probleme corelate cu relații om-animal și plante. Nu ocazional în zilele noastre această problemă îi preocupă nu numai pe medici, dar și pe specialiștii din alte domenii de activitate (sociologi, juriști, politicieni, filozofi etc.), datorită importanței aspectelor cercetate pentru întreaga societate. Problema centrală și actuală a bioeticii este aceea de a găsi un echilibru între tehnologie și medicina clasică, în scopul generării confortului interuman caracteristic actului medical [9].

Un alt deziderat al bioeticii este acela al coordonării cercetării medicale (fundamentale sau nu) cu legislația existentă, având un cuvânt greu în relația juridic-medicală prin actualizarea legislației sau prin inițiative legislative noi, în care primează dreptul pacientului la tratament [6].

În calitate de știință, bioetică are rolul de aplicare și completare permanentă a eticii vechi la progresul și condițiile sociale de exercitare a medicinei, ca o sursă valoroasă de noi semnificații umane date progresului medical și legiferărilor în ramură. Însăși bioetica vizează totalitatea problemelor medicale și în primul rând a celor care confruntă, cu un coeficient de maximă gravitate, conștiința medicului. De la naștere până la moarte, nici o problemă nu este străină medicinei și bioeticii.

Evoluția relației dintre drepturile omului și bioetică a parcurs drumul de la totalitatea riscului de la natură sau societate la indemnizarea actuală drept expresie a solidarității umane.

Ulterior a evoluat de la puterile sacerdotale ale medicului până la garanțiile de independență și libertate ale bolnavului. Astfel, bioetica s-a plasat între individualismul drepturilor omului și universalitatea lor devenind un sistem viabil de autoreglare morală și legală [4].

De menționat că bioetica și progresul științei au schimbat optica clasică privind responsabilitatea medicală. Progresul tehnic medical face ca această responsabilitate să gliseze din ce în ce mai mult către o acoperire prin asigurări a riscurilor aduse de știința actuală, justificat de dreptul constituțional la asigurarea sănătății, de accesul la îngrijiri medicale și de obligativitatea indemnizării. În cazul încălcării acestor drepturi se impune a fi îngustată evaluarea răspunderii prin aceleași criterii bioetice. De aceea, incriminarea unor abuzuri medicale susține afirmația că juriștii și medicii să fie implicați în promovarea drepturilor omului.

În condițiile dezvoltării tehnico-științifice contemporane, la provocările științei, ce se plasează de regulă în afara legilor morale și judiciare și în conformitate cu conceptele generale ale bioeticii, Marius Gangal [7] evidențiază următoarele compartimente principale de cercetare:

A. Bioetica clinicii medicale – etica alocării resurselor medicale, etica deciziei medicale, relația medic-bolnav, bioetica vieții sexuale, etica geneticii umane, etica sindromului de imunodeficiență câștigată, psihiatria și drepturile omului, eutanasia;

B. Etica cercetării medicale – cercetarea pe animale;

C. Transplanturi de țesuturi și organe – considerații generale și aspecte legislative, moartea cerebrală, evaluarea și managementul donorului mort, recoltarea și conservarea de țesuturi și organe.

Știința, călăuzită de utilitate și eficacitate, poate naște conflicte de conștiință între riscuri și beneficii, între cercetător și opinia publică, motiv pentru care, cercetarea pe om este obligată de a respecta dimensiunile naturale ale demnității umane. Astfel, știința reprezintă soclul bioeticii în virtutea căreia libertatea și autonomia de cercetare nu se poate realiza fără respectul absolut al drepturilor și libertăților umane. În itinerarul biologic dintre concepție și moarte, știința ridică multiple dileme etice care trebuie realizate prin respectul absolut al ființei umane, printr-un permanent echilibru între realizările științifice și semnificația lor. Bioetica se impune ca o legătură de filiație între știință și drepturile omului și include două aspecte: al respectului omului și al evitării oricăror abuzuri asupra libertății de exprimare a omului.

Profesorul Gheorghe Scripcaru și coautorii [14] menționează, că cunoașterea științifică este infinită și independentă, chiar în afara legilor morale și juridice, dar revoluția tehnico-științifică contemporană exprimată cu precădere prin progresele biologiei și medicinei aduce nevoia de a soluționa conflictul dintre imperativele științifice și ale drepturilor omului prin bioetică. Totodată, bioetica face legătură între știință și drepturile omului și include două aspecte: al respectului omului ca întreg și al evitării oricăror extreme sau abuzuri asupra libertății omului, cu rezilierea unor conflicte de valori dintre știință și drepturile omului, prin soluții conștiință-etice, din care trebuie să decurgă și legitimitatea lor. Numai prin atare de conștiință legitimitatea prin declarații și convenții s-a putut lichida sterilizarea involuntară aplicabilă în Anglia sau în 30 de state ale SUA, până în anul 1989.

Stările de limită dintre viață și moarte obligă la un diagnostic real de moarte, mai ales în epoca transplantelor de organe unice, în scopul de a nu se imagina puterii absolute de decizie a medicului asupra vieții și morții. Totodată, respectul vieții nu trebuie dus până la absurd, prin prelungirea agoniei și vieții vegetative (fără speranță), acest respect trebuie să fie substituit cu respectul calității vieții, iar demnitatea omului - cu libertatea de a spune „nelimitat” de viață.

Evoluția medicinei contemporane scoate în evidență unele probleme, soluționarea cărora ține pe de o parte de creșterea responsabilității complexe, inclusiv judiciare, a medicului și de „agresiunea” tehnică a medicinei performante, cu investigații uneori periculoase, pe de altă parte, de desacralizarea actului medical, îndepărtarea medicului, prin tehnică, de sufletul bolnavului, dificultatea cunoașterii unor cauze de deces. Stările de limită dintre viață și moarte obligă la un diagnostic real de moarte, mai ales în epoca transplantelor de organe, în scopul de a nu absolutiza puterea medicului asupra vieții și morții. În cazul stărilor terminale, se impune legiferarea recoltărilor de organe și țesuturi, ținând cont de drepturile asupra corpului,

care nu pot fi comercializate ci impune doar în scopuri terapeutice și umane, în condițiile unui consimțământ clar pronunțat. În această ordine de idei se poate vorbi, de asemenea, despre eutanasiu, problemă de mare valoare, care s-a ridicat la toate etapele de dezvoltare a societății umane, devenind prerogativa medicinei, eticii, dreptului, filozofiei și religiilor. La popoarele vechi (indieni, birmani, spartani, triburile germane) frecvent era întâlnită practicarea eutanasiei prin suprimarea vieții persoanelor grav bolnave.

Prevenirea răspunderii juridice pentru actul medical se face prin respectarea unor parametri deontologici dintre care pot fi evidențiați: competența profesională, conștiințiozitatea față de actul medical, prudența profesională, profesiunea de credință, etc. Dezvoltarea medicinei contemporane face să apară permanent multiple întrebări, ce trebuie puse și repuse în discuții. Bioetica dă un răspuns la tot ceea ce știința și tehnologia o provoacă și face astfel mai ușoare pedepsele naturii umane. Bioetica, ca o „justiție de conștiință” a medicinei trebuie să precadă dreptul, dacă admitem că justiția se bazează pe adevăr, iar adevărul trebuie să fie întotdeauna științific.

Bibliografie

1. ASTĂRĂSTOAE V., STOICA ORTANSA, GROLL MIHAELA. Bioetica și biotehnologii. În: Rev. Chir. Soc. Med. Nat. Iași, 1991, 97, nr. 4, p. 89-91.
 2. BACIU Gh. Bioetica și drepturile omului în aspect medico-legal. În: Omul, informatizarea și sănătatea. Chișinău, 1997, p.68-70.
 3. BACIU Gh. Bioetica și responsabilitatea medicală. În: Bioetica, filosofia, economia și medicină. Chișinău, 2005, p.71-74.
 4. BRISSET-VIGNEAU Fr. De la bioéthique a l'éthique médicale. În: Journal de droit medical, 1991, nr. 7-8, p. 529-530.
 5. CANEPA G. Bioetica e deontologia medica: aspetti problematici e conflictuali. În: Revista italiana di Medicina Legale, 1990, nr. 1, p. 3-5.
 6. FLETCHER J.L., WERTZ D.C. Ethic and Medical Genetics. În: American Journal of Medical Genetics, 1988, nr. 29, p. 815-827.
 7. GANGAL MARIUS. Bioetica în teorie și practica medico-legală. În: Tratat de medicină legală. București: Editura Medicală, 1995, Vol. II, p. 884-908.
 8. IURI-APOSTOL ELENA. Problemele actuale ale deontologiei medicale în pediatrie. În: Problemele actuale ale sănătății populației și reformei asistenței medicale. Chișinău, 2000, p. 102-105.
 9. MAXIMILIAN C., MILCU ȘT., POENARU S. Fascinația imposibilului. Bioetica, București, Ed. Editis, 1994.
 10. MINCU MIOARA. În: Bioetica medicală, ed. III-a, S. Nicolau, București, 2003, p.5.
 11. NICOLAU S. Bioetica. Probleme actuale. București, Societatea Ateneul Român, Universitatea Ecologică, 1999.
 12. NICOLAU S. Bioetica medicală, ed. III-a. București, 2003.
 13. POPUȘOI E., EȚCO C. Valori morale în medicină. Chișinău, 1999, p.41.
 14. SCRIPCARU GH., ASTĂRĂSTOAE V., SCRIPCARU C. Principii de bioetică, deontologie și drept medical. Iași, Ed. Omnia, 1994.
 15. SCRIPCARU Gh. Bioetica – o perspectivă europeană. Iași, 1995, p.35-39.
 16. ZAMFIRESCU D.V. Contribution de la génétique humaine a l'instauration de la santé pour tous. În: Chronique OMS 1992, vol. 36, nr.5, p.193-200.
-